

Razstavna dejavnost v Pokrajinskem arhivu v Novi Gorici

ALEKSANDRA PAVŠIČ-MILOST

Zakon o naravni in kulturni dediščini v 94. členu med nalogami arhivov našteva tudi pripravljane razstav in drugih oblik predstavljanja arhivskega gradiva.

Pokrajinski arhiv v Novi Gorici je svoje prve razstave pripravil še v času, ko ni imel lastne hiše, zato smo z občasnimi razstavami gostovali v avli občinske stavbe ter v prostorih knjižnice in galerij. Prostorji vedno niso nudili idealnih pogojev, ni pa bilo tako hudih odstopanj, da bi lahko govorili o ogroženosti gradiva, zlasti zato, ker so bile razstave na ogled le krajši čas.

Z vselitvijo v novo stavbo so se nam pogoji za razstavljanje bistveno izboljšali, čeprav tudi tu nimamo namensko grajenega razstavnega prostora (finančne škarje so za to predvideni prostor zadnji hip izročile drugim namenom). Stalno razstavo smo se odločili postaviti v arhivski čitalnici, predavalnici in na hodniku, kjer smo stene okrasili z barvnimi fotografijami posameznih dokumentov iz našega pa tudi iz drugih slovenskih arhivov. Kriterij za izbor je bila vsebinska ali oblikovna zanimivost dokumentov, enakomerna prostorska in časovna zastopanost kot tudi pokritje vseh področij človekove dejavnosti. Namen te stalne razstave je poleg dekoracije, ki sem jo že omenila, pričaranje arhivskega vzdušja v naših, sicer novih prostorih. Dokumenti v predavalnici pa pridejo v poštev tudi pri učnih urah.

Za občasne razstave pa smo že kmalu po vselitvi začeli uporabljati preddverje stavbe, ki smo ga čez nekaj let razširili še na sosednji prostorček, prej namenjen za začasno odlaganje na terenu prevzetega gradiva. Prostor je prehodan, ozek, primeren za manjše ali morda srednje velike razstave (30 m²; postaviti je moč največ 21 panojev in 13 vitrin). Razstavne eksponate je možno namestiti le ob stenah, zato ne nudi veliko oblikovalskih možnosti. Panoji visijo v ravni liniji drug poleg drugega, pod njimi stojijo vitrine, zato delujejo razstave strogo in enolično. Sobica, ki smo jo kasneje priključili razstavišču, je dobrodošla, ker je na voljo več prostora, hkrati pa je celoten ambient zdaj manj pregleden, kajti predelne stene zaradi pöteka instalacij ni mogoče porušiti.

Klimatski pogoji v prostoru so v mejah normale (občasno prevelika vlažnost), odstopanje je pri svetlobi, saj prihaja sončna svetloba skozi zasteklena vhodna vrata, pa tudi z vseh oken v stopnišču, kar je odločno preveč.

Razstave, ki jih imamo v tem prostoru, so sicer občasne, a postavljene sorazmerno dolgo dobo. Na ogled so približno šest mesecev, saj vsako leto postavimo dve razstavi. Izkušnje so pokazale, da je v pogojih, ki jih imamo, ta čas

predolg za razstavljanje originalov. Ugotovili smo, da so nekateri dokumenti zbledeli, nekateri v vitrinah pa so se zvijali. Glede na nove možnosti, ki jih danes nudi barvno fotokopiranje, smo se v letošnjem letu odločili, da v tem prostoru originalov ne bomo več razstavljali, pač pa le barvne fotokopije ali čmo-bele fotokopije na toniranem papirju. Pri dokumentih, kjer je fotokopiranje povezano z možnostjo poškodbe, pa se odločimo za barvno fotografijo. Te tehnike zelo dobro nadomestijo original, poleg tega je moč doseči celo večjo nazornost in preglednost s povečanjem posameznih težko berljivih dokumentov oziroma signiranjem določenih delov besedila. Tudi postavljanje razstave je veliko lažje in hitrejše, če ni originalov. Eksponate se namreč na podlago (šeleshamer) kar prilepi. Veliko enostavnejša je tudi selitev razstave iz kraja v kraj, saj dokumentov ni potrebno vedno znova spravljati in jih ponovno postavljati na podlago. Brez večjih zadržkov lahko rečem, da z barvnimi fotokopijami ali fotografijami razstava v večini primerov ne izgubi veliko na svoji privlačnosti, vsekakor pa s tem zelo prizanesemo originalnim dokumentom. Seveda reprodukcija ne more nadomestiti vizualnega efekta originala, kadar gre za dokumente, ki so privlačni že po svoji zunanosti in imajo tudi razne dodatne vsebine (trakci, žigi, zaponke...), a takih primerov imamo v našem arhivu malo. Verjetno bi v splošnem lahko rekli, da je razstavljanje originalov nujno le takrat, kadar glavni namen razstave ni povezan toliko z vsebino dokumentov kot z njihovim zunanjim izgledom. Končno naj omenim, da je v našem primeru tudi z vidika varnosti bolje, da ne razstavljamo originalov, saj je prostor prehodan. Nameščen imamo sicer domofon, tako, da imamo pregled nad tem kdo vstopa v prostor, ne kontroliramo pa ljudi ob izhodu iz stavbe. Stalnega paznika nimamo, je pa ob najavljenih ogledih prisoten delavec arhiva. Za požarno varnost so nameščeni gasilni aparati, ni pa javljalec požarov. Tudi morebiten vlom ni popolnoma izključen, saj imajo vhodna vrata dovolj velike steklene površine, da je z razbitjem stekla mogoče vstopiti.

Za pripravo večje razstave oziroma razstave, kjer prevladujejo dokumenti večjih dimenzij, je prostor v preddverju premajhen. V takih primerih se poslužimo kletnega prostora, sicer namenjenega za zaklonišče. Odkar v Novi Gorici ni več razstavnih prostorov v salonu Meblo, se v njem skozi leto postavljajo tudi druge razstave. Prostor je velik (137 m² talne oziroma 163 m² stenskih površin), razdeljen na dva dela, tako da je možno uporabiti tudi samo polovico. Pred vlomom in

tativno je povsem varen. Svetloba je le umetna, največji problem pa je stalna visoka vlažnost (okrog 80%), zato so v njem razstave vedno le krajši čas. Ugotovili smo tudi, da si razstave v tem prostoru ogleda manj ljudi kot one v predverju. Slednje se namreč takorekoč ponujajo vsem mimoidočim, zato si jih ogleda tudi večina občanov, ki pridejo v arhiv po drugih opravkih.

Za osvetljevanje dokumentov so v obeh prostorih nameščeni reflektorji, ki dajejo primerno, neškodljivo svetlobo.

Kot oprema za razstavljanje nam služijo steklene vitrine z ogrodjem iz nerjavčevega jekla v velikosti 120x70x90 cm in panoji, sestojči iz dveh stekel (90x70 cm), ki sta skupaj spojeni s kovinskimi sponkami. Nekatere vitrine imajo tudi nastavke, ki nadomestijo pano, kadar ga ni mogoče ohesiti. Oprema v glavnem ustreza zahtevam, ki se omenjajo v literaturi, slabost je le v tem, da je vitrine mogoče uporabiti le v horizontalni poziciji. Prav bi prišle sestavljive vitrine, ki jih je mogoče postaviti v različne pozicije pa tudi nekaj vitrin manjših dimenzij. Kadar smo razstavljali gradivo večjega obsega (zemljevidi, načrti), smo ga razgrnili kar na mize in pokrili s stekli.

Sama lokacija arhiva in s tem tudi razstavnih prostorov je ugodna, saj je v centru mesta.

Vsebinska zasnova kot tudi oblikovanje razstave je naloga arhivista, ki jo pripravlja s tem, da so dobrodošle in zaželeno tudi sugestije in pripombe drugih strokovnih delavcev arhiva. Pokličenega ohlikovalca nismo imeli nikoli, vedno se nam je to zdel prevelik strošek. Odkar smo v svoji hiši, pa smo sploh menili, da v tem majhnem prostoru tudi pokličen ohlikovalec ne bi mogel veliko spremeniti in da je za optimalno izrabo prostora nujna klasična postavitvev. Določene vizualne učinke smo poskušali doseči z menjavanjem barvnih podlag na panojih in v vitrinah. Po osmih letih smo se vedno enakih postavitvev naveličali in resno razmišljamo, da bi poskusili z ohlikovalecem, morda študentom, da hi hilo ceneje. Z njegovimi zamislimi ho morda v ta prostor zavel povsem nov veter.

Teme razstav izbiramo vedno tako, da je zanje moč dobiti večino gradiva v našem arhivu. Po potrebi potem dopolnjujemo z dokumenti, ki jih hranijo druge ustanove ter s časopisnimi viri in literaturo. Doslej smo le nekajkrat sodelovali pri pripravljanju razstave z drugimi institucijami, sicer jih pripravljamo sami. Smo pa že večkrat za ta namen posodili naše gradivo drugim, zlasti muzeju. Kot določa pravilnik o uporabi arhivskega gradiva vedno zahtevamo, da prireditelj razstave navede ime arhiva ter ime in signaturo fonda, iz katerega je arhivsko gradivo, a tega skoraj nikoli ne naredijo tako natančno kot bi mi želeli. Morda pa smo res nekoliko prezahtevni in bi zadostovala omemba, da je na razstavi tudi gradivo iz arhiva. Natančnih navedb pa se držimo pri lastnih razstavah, s čimer poudarjamo

tudi pomembnost podrohne ureditve in popisa gradiva za lažje iskanje posameznih dokumentov.

Tudi sami smo si od muzeja pa tudi od privatnih imetnikov že večkrat izposodili gradivo, zlasti razglednice in fotografije. Z njimi želimo namreč naše razstave popestriti, jih narediti bolj mikavne za oko, saj se zavedamo, da je arhivsko gradivo, zlasti tisto mlajšega nastanka, ki pri nas prevladuje, enolično. Med ohiskovalci naših razstav pa daleč prevladujejo taki, ki se skozi razstavo bolj ali manj hitro sprehodijo in le redki so tisti, ki podrobno prebirajo vsebino posameznih dokumentov. Jasno je torej, da mora biti na razstavi čimveč zapisov privlačnih po svoji zunanosti. Če nam tema dopušča, obogatimo razstavo tudi s fotografijami trenutnega stanja objektov in naprav, premalo ali skoraj nič pa nismo doslej vključevali zvočnih in filmskih zapiskov ter muzejskih eksponatov. To smatramo za pomembno nalogo v prihodnje. Na osnovi poročil o posameznih razstavah slovenskih arhivov ugotavljam, da tudi v drugih arhivih to ni hila pogosta praksa, da pa se zadnja leta stvari spreminjajo (na razstavi Zgodovinskega arhiva Ptuj ob 130-letnici rojstva Janeza Pucha so bila npr. razstavljeni tudi Puchova vozila, na razstavi ARS Samostani v srednjeveških listinah na Slovenskem je bila nazorna predstavitev oblačil 11 redov, ob odprtju razstave razglednice Ptuj in Ormoža je ARS pripravil projekcijo turističnega filma o Ormožu...).

Za seznanjenje javnosti oziroma propagando se poslužujemo lokalnih časopisov in v zadnjem času tudi lokalne televizije, poleg tega pa vedno pošljemo katalog in ohvestilo o razstavi vsem šolam na območju arhiva in sorodnim institucijam. Organiziranega odprtja razstave običajno ne pripravljamo, razen, če gre za večje razstave oziroma kadar jih selimo v sosednje kraje in to želi ustanova, v kateri gostujemo. To sta največkrat knjižnici v Tolminu in Ajdovščini, otvoritev pa sovпада s predstavitevjo kake knjige. Verjetno pa bi bilo odprtje koristno pri vsaki razstavi, četudi se ga ne udeleži ravno veliko ljudi.

Med ohiskovalci naših razstav vsekakor prevladuje šolska mladina, ki si razstave ogleda v okviru pouka. Če njihov učitelj ne želi drugače, jim ponudimo vodstvo po razstavi, ki ga opravi avtor razstave ali kdo od arhivistov, zadolženih za pedagoško dejavnost. Podrobnost predstavitve je odvisna od starosti učencev in časa, ki ga imajo na razpolago. Če učenci dotlej še niso bili v arhivu, vsaj z nekaj hesedami predstavimo tudi ustanovo. Razstave v glavnem pritegnejo pozornost otrok, intenzivnost zanimanja pa je odvisna zlasti od teme razstave in usklajenosti krajevnega izvora dokumentov s krajem hivanja učencev. Podobno opažamo tudi pri odraslih ohiskovalcih. Zlasti kadar razstavo selimo v druge kraje, so pripombe, da je premalo dokumentov z njihovega območja. Očitno je, da ljudi holj kot ge-

neralna obdelava neke teme, pritegnejo dokumenti o njih samih, njihovih prednikih ali vsaj njihovem kraju. Zato smo se odločili, da bomo občasno pripravljali razstave o zgodovini posameznega kraja. Razstava ho najprej na ogled v arhivu, potem pa v kraju samem. Upamo, da bomo s tem najbolj ustregli željam ljudi, povečali interes za obisk razstave, hkrati pa arhivsko gradivo neposredno približali ljudem, ki se sicer z njim ne bi srečali. Morda se nam bo ob tem ponudila tudi možnost pridobitve kakega novega gradiva. V takih primerih ho gotovo potrebno posvetiti več pozornosti odprtju razstave in poskrbeti, da bo le-to izzvenelo kot kulturni dogodek v kraju. Za začetek smo izbrali Trento, ta tako odmaknjen, a hkrati tako idiličen kraj. Razstava je trenutno na ogled v arhivu, prihodnje poletje pa se ho selila v Trento in bo sestavni del turistične ponudbe kraja.

Skoraj vse naše razstave so spremljali katalogi s tem, da so hile tehnične izvedbe zelo različne. Sprva je vejal, da imajo tiskan katalog te večje razstave, vse druge pa zelo skromne, v arhivu izdelane knjižice, ki včasih kar niso spominjale na katalog. Sredstva za akcije kot tudi za neposredne stroške dejavnosti, ki so nam jih nakazovale občine, so bila namreč tako majhna, da se več ni dalo storiti. Po prehodu na republiško financiranje se je stanje popravilo in tedaj smo se odločili, da bo vsako razstavo spremljal tiskan katalog. V njem se slaha polovica prostora nameni vsebinski obdelavi teme, ostali del pa seznamu razstavljenega gradiva in reprodukcijam dokumentov.

Če ob koncu spregovorim še nekaj o katalogih na splošno, potem je prvá ugotovitev gotovo ta, da je katalog nujen spremljevalec vsake razstave. Razstava, z izjemo stalnih postavitev, je namreč kratkotrajen dogodek, katalog pa jo preživi. Obseg, oblikovna zasnova, kvaliteta papirja in druge lastnosti so seveda lahko od primera do primera zelo različne in bodo vedno v prvi vrsti odvisne od finančnih možnosti, te pa na nek način od teme, ki jo razstava obravnava. Verjetno pa ne hi smelo biti prevelikih dilem glede vsebinske zasnove. Nujno je, da vsak katalog vsehuje zgodovinski prikaz obdobja, pojava ali dogodka, ki ga razstava ohravnava, seznam razstavljenih eksponatov in vsaj nekaj reprodukcij dokumentov z razstave. Seveda so možne in menim, da celo zaželene, tudi druge vsebine (npr. pregled zakonodaje za obravnavano temo), a vsaj te tri naj hi bile ohvezne. Luksusne izdaje katalogov na kvalitetnem papirju, velikega formata, z veliko stranmi in barvnimi reprodukcijami dokumentov bodo gotovo možne le pri razstavah nacionalnega pomena. Vsaj barvne reprodukcije dokumentov pa so zaželene tudi pri razstavah dokumentov, ki so zelo zanimivi že po svoji zunanosti oziroma so v več barvah že v originalu (listine ipd.). V vseh ostalih primerih se bomo verjetno morali zadovoljiti s črno-belimi kata-

logi. Menim, da bi moral hiti minimalni obseg 30 do 50 strani. Seznam razstavljenih eksponatov se zdi komu morda nepotrebno suhoparno naštevavanje, vendar se je v praksi že velikokrat pokazal kot zelo koristna zadeva, ne le pri morebitni ponovni postavitvi razstave, ampak tudi pri delu s strankami. Zato je prav, da so ti sezname v popisu pregledni, pisani z normalno velikostjo črk in ne z drobnim tiskom, saj je sicer branje zelo otežkočeno. K preglednosti veliko pripomo-remo, če se ime dokumenta, opis njegove vsebine ter ime ustanove in fonda, iz katerega izvira, med seboj ločijo po ohliki pisave ali vsaj debelini črk. Naj samokritično povem, da smo pred leti prav v našem arhivu zaradi prevelike štednje s prostorom pretiravali s stiskanjem teh seznamov. Gotovo pa je tudi tak seznam bolje kot nič, če je finančna stiska res huda. V nekaterih katalogih slovenskih arhivov je ta problem že prav vzorno rešen (npr. 100 let dolenjske proge, razstava ZAL - Enote za Dolenjsko in Belo krajino Novo mesto, Novo mesto, 1994; Arhitektura in urbanizem v Ljubljani od omembe v pisnih virih leta 1144 do potresa leta 1895 in arhivsko gradivo ZAL, Ljubljana, 1994...). Dokumenti na razstavi kot tudi na seznamu v katalogu naj bodo oštevilčeni, čeprav je pri ponovnem postavljanju razstave v drugačnem prostoru, z drugačno opremo včasih fizično nemogoče obdržati enak vrstni red.

Kar se tiče formata kataloga se mi zdi zelo posrečeno, če so katalogi enega arhiva, kadar gre za približno enak obseg, vedno enakega formata.

Vsak katalog naj bi vseboval že tudi CIP kartico oziroma kataložni zapis o publikaciji.

Kolofon in kazalo vsebine sta tudi nujna sestavna dela kataloga, postavljena na začetek ali konec knjižice, kar verjetno ni bistveno. Menim, da se ni potrebno dogovarjati, kje točno naj bo njuno mesto. Zdi pa se mi bolj praktično, če je to na začetku kataloga. Nekateri v kolofonu zapišejo več, drugi manj podatkov, odvisno je tudi od tega, koliko ljudi je bilo vključenih v pripravljanje razstave in kataloga.

Poseben problem je dostopnost katalogov posameznim obiskovalcem razstave. Zlasti, kadar so katalogi obsežnejši in dražji, je nemogoče, da bi arhiv izročil vsakemu obiskovalcu svoj izvod. Če je cena visoka je bkrati vprašanje, če ga občan, zlasti šolar, zmore kupiti. Verjetno si ga vsak tudi ne želi in ga ne potrebuje. Skoraj vsak pa rad prebere kratko vsebino razstave. Pojavlja se torej potreba po kratkih povzetkih oziroma zloženkah, ki bi bile na voljo vsem. Izdelava letih je potrebna zlasti pri večjih razstavah z obsežnejšimi katalogi. Zloženska lahko istočasno služi tudi kot vabilo na razstavo oziroma obvestilo o njenem odprtju in času trajanja. Naj kar na tem mestu povem, da se mi zdi potrebno v ohliki zloženske izdati tudi kratko predstavitev arhiva oziroma neke vrste mali vodič po arhivu. V našem arhivu smo se doslej odločili za izdajo

kataloga in nje-govega krajšega povzetka le v primeru stalne razstave o skladatelju Mariju Kogoju v njegovem rojstnem kraju Kanalu. Ocenjujemo, da je bila odločitev pravilna, saj bi sicer katalogi že zdavnaj pošli.

Katalog naj bo na razstavi na vidnem mestu in ob njem obvestilo, kje ga je moč dobiti ali kupiti. Skupaj z vabilom na razstavo ga je treba poslati tudi na vse šole. Tako se ravnatelji oziroma učitelji holje seznanijo z vsebino razstave in lažje presodijo, ali naj učence pripeljejo na ogled. Če se potem odločijo za obisk, lahko šolarjem že pred prihodom povedo nekaj podatkov o razstavi.

Naklada oziroma število izdanih katalogov za posamezno razstavo naj se določa glede na izkušnje prejšnjih razstav in glede na aktualnost teme razstave. Vsekakor naj bo tolikšna, da ostane po koncu razstave v arhivu še nekaj izvodov, ki jih uporabljamo za kasnejše raziskovalce iste teme oziroma jih ob raznih priložnostih poklonimo obiskovalcem. Kljub temu, da ves čas govorim o nujnosti kataloga, pa za konec postavljam vprašanje, ali je vendar dopustno ali morda celo smiselno postaviti razstavo brez kataloga? Pri tem mislim na razne neplanirane dogodke, ko se zadnji hip pojavi priložnost ali potreba, da se tudi z arhivskimi dokumenti osvetli nek dogodek, sicer močno odmeven v kraju.

Menim, da je dopustno, saj ne kaže izpustiti nobene priložnosti za promocijo arhivskega gradiva. V takem primeru naj se pred odprtjem razstave ali po njem, izdela seznam razstavljenega gradiva.

Čisto na koncu se bom dotaknila še razstav drugih institucij, zlasti muzejev, čeprav to verjetno ni problem našega posvetovanja. Dejstvo

pa je, da te ustanove večkrat pripravijo čudovite, občrne razstave, na katerih je tudi arhivsko gradivo. Zanje porabijo ogromno časa in energije, katalogov z vsebinami, ki jih zagovarjam zgoraj, pa ne izdajajo. Če ga že izdajo, vsebuje le zgodovinski prikaz obdobja ali dogodka, ne pa seznama razstavljenih eksponatov, kar je po mojem mnenju velika škoda, saj po zaprtju razstave ostane za njo le malo sledi.

Viri in literatura:

- Zakon o naravni in kulturni dediščini (Ur. l. SRS, št. 1/1981)
- Pravilnik o pogojih za uporabo arhivskega gradiva (Ur. l. SRS, št. 34/1981)
- Arhivska tehnika, Arhivsko društvo Slovenije, Arhivski priročniki: zvezek 1, Ljubljana 1972
- Lilijana Vidrih-Lavrenčič: Po sledih starih poti, Razstava dokumentov tolminskega cestnega odbora 1869-1993, Nova Gorica, 1993
- Nada Jurkovič: Razstavna dejavnost Zgodovinskega arhiva Ptuj, Arhivi, glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije, letnik XV., št. 1-2
- Bogdan Kolar: Samostani v srednjeveških listinah na Slovenskem (poročilo o razstavi in katalogu), Arhivi, glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije, letnik XVI., št. 1-2
- Jožc Zontar: Arhivistika, Učbenik za srednje izobraževanje; izdal: Zavod SR Slovenije za šolstvo, Ljubljana, 1984
- Normativi in standardi za arhivsko dejavnost, Poročevalec Kulturne skupnosti Slovenije, št. 18, leto IV, Ljubljana, 18. jan. 1985